

Със своята систематичност, достоверност и логичност, книгата на Панайот Карагъзов е много ценен принос за компаративното изучаване на славянските литератури. Авторът успява в пъстрата и многообразна палитра на художествените и научните факти да открие и общите тенденции, и значещия детайл. Може само да се съжالياва, че по независещи от него причини в книгата не е включена поподробна библиография на трудовете по история на славянските литератури. Макар да е изграден по законите на научното изследване, той представяне и афирмация на една научна област — славистичната компаративистика — която през последните няколко години отново трябва да доказва историческата си устойчивост.

Дарина Дончева (Пловдив)

MONOGRAFIE O LITERÁRNÍ KOMUNIKACI

Jiří Pavelka: Předpoklady literárního dorozumívání. Spisy Masarykovy univerzity v Brně, Filozofická fakulta, č. 316, lektorovali prof. Dušan Jefábek, prof. Zdeněk Mathauser, doc. Pavel Vašák. Brno 1998.

Na více než třech stech stranách se bohemista, literární vědec, estetik, teoretik, kritik a filozof, vedoucí katedry masmediální komunikace a žurnalistiky na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně **Jiří Pavelka** zabývá předpoklady literárního dorozumívání, které začleňuje do širšího konceptu komunikace jako takové. V sedmi rozsáhlých kapitolách, když ovšem nepočítáme přílohy, věcný a jmenný rejstřík, resumé a výběrový seznam použité literatury, které jsou dosti netradičně registrovány také jako kapitoly — seznamuje čtenáře takřka vyčerpávajícím způsobem s „fenomenologií“ literárního dorozumívání.

Na počátku stojí kapitola *Předpoklady a atributy lidského komunikativního jednání*, v níž autor rází pojem „světy ze slov“, s nímž pak dále pracuje: „Slovesné projevy člověka lze chápat jako komunikační aktivitu, jako základní formu lidského bytí a součást univerza. Tento typ reality, který se na dlouhé období stal předmětem zájmu především jazykovědy, literární vědy, psychologie, sémiotiky, lingvistické antropologie nebo filozofie jazyka, označují souhrnným výrazem *světy ze slov*“ (s. 15). Již jen pouhý soupis těch, jimž Pavelka děkuje za různé formy spolupráce a konzultace, ukazuje při vši analytičnosti jeho studie především na schopnost syntetického zobečňování, klasifikace a usouvztažňování. Ve zmíněné první kapitole se například neopomijí ani nonverbální komunikace, imaginace a intuice jako předpoklad komunikativního jednání.

V druhé kapitole *Paradigmatické a syntagmatické osy jazykového dorozumívání* stojí v centru Pavelkovy pozornosti „příběh jako rezultat, prostředek a syntagmatická osa lidského dorozumívání“, který se realizuje ve znacích, znakových systémech a symbolických okruzích jako předpokladových paradigmatických osách lidského dorozumívání. Příběh přesahuje rámec jazykové komunikace, existuje současně na ose syntagmatické a paradigmatické, je elementárním a současně nejdůležitějším výsledkem a prostředkem lidského dorozumívání (s. 57 n.). V podkapitole o znacích, znakových systémech a symbolických okruzích mluví autor o chování znaků v komunikačním prostoru, o tzv. průvodcovské roli znaků a symbolů, o symbolech a dvou způsobech katalogizace symbolů — v symbolických okruzích a v příbězích.

Pavelkova kniha má analyticko-syntetický charakter, je sumářem dané problematiky, ale současně je celá ponořena do desítek konkrétních příkladů, které autor excerpuje ze své praxe čtenáře, interpreta a vysokoškolského učitele. Takřka se zdá, že celá kniha se otáčí na dvou smyslově konkrétních čepch: na průvodcovských schopnostech slova „růže“ s obrazem souvisejícím s příběhem pohřbu Oldřicha Mikuláška a na Halasově básni Svatební a jejích interpretačních rovinách, které autor konfrontuje s vnímáním skupiny brněnských bohemistů. Příběh o růži, který prý při-

nesla neznámá dívka mrtvému básníkovi, se nachází v třetí kapitole nazvané *Literární dílo jako rozrůstající se labyrint významů*, jejímž jádrem je právě pasus *Jak slovo otvírá příběh*. Na *Cestě ke gramatice uměleckého jazyka* (4. kapitola) potkává autor nejen text a „servisní depo pro interprety“, ale také výrazové prostředky textu, „Mendělejevovu tabulku výrazových prostředků textu“, modalitu tématu, direktivní žánru a literární obraz. Je otázka, zda právě genologický aspekt problematiky nebyl poněkud podceňen a uzavřen do příliš těsného rámce.

Pavelka napsal v 80. letech dosud jen zřídka oceňovanou knihu o metafoře (*Anatomie metafor*, Brno 1982), ale tehdy i později řadu studií, které se věnují konceptu interpretace artefaktu včetně jeho postmoderní podoby (viz *Výběrový seznam použité literatury*) — odtud vyplývá i maximální důraz na metoforu jako klíč k literárnímu dílu (pátá kapitola). Mimo jiné v podkapitolách a dílčích exkurzech jako *Klasifikace jako odvaha z nouze*, *Rozvířování stojatých vod lidského vědomí — asociativní a terapeutická funkce*, *Zpráva o kódovacím zařízení*, *Ve službách gravitačního zákona literatury* se úspěšně pokouší mapovat rozsáhlou problematiku, která má v literárním dorozumívání dominantní význam.

Šestá a sedmá kapitola, které Pavelka nazval *Čtení a interpretace — dvě fáze literárního dorozumívání* a *Literární tvorba jako nekonečný příběh o ohrožených „světech ze slov“* dává prostor čtenářskému pólu literární komunikace, který tolik oceňuje hermeneutika a dekonstruktivismus, a zamýšlí se nad literárním dorozumíváním jako součástí lidské kultury.

Literární komunikace je snad hlavním znakem člověka jako jedince i kolektiva, jeho prokletím, ale také jeho nadějí. V sugestivní kapitole *Literární tvorba jako nekonečný příběh o ohrožených „světech ze slov“* probírá autor tzv. výzvu postmoderny, mluví o originalitě Nietzscheho a o krizi anticko-křesťanského světa. *Solidarita a pluralita* se stávají onou nadějí, která má překonat nebezpečnou „splendid isolation“, tedy izolaci a nadřazenost vůči údajně nižším civilizacím a kulturám, které, jak praví autor, vedly nejen k pádu antických říší, ale také britské koloniální říše. *Solidarita a pluralita* předpokládají toleranci vůči jiným hodnotám, které přinášejí jiné kultury — je to dnes velmi módní řešení našich snad už neřešitelných problémů. Otázka je, zda se dějiny skutečně nevyvíjejí v kruzích, zda totiž smysl „světů ze slov“ není právě v oné vytrvalosti, lpění na svém, v onom zcela jasném „ne“ vůči jiným světům — nikoliv na úrovni nesnášenlivosti nebo dokonce nenávisti, ale v rovině vědomí vlastní ceny a platnosti vlastních hodnot. Anticko-křesťanská civilizace má v sobě totiž nejen nesnášenlivost vůči jiným systémům, ale také dost masochismu a nekritického obdivu ke všemu jinému — jiné systémy tuto vlastnost — jak se každodenně přesvědčujeme — nemají, alespoň ne ve svých hlubinných strukturách. Tolerance, solidarita a pluralita by neměla znamenat zničení vlastního „světa ze slov“. Je pravděpodobné, že tradice, z níž dodnes vyrůstá náš „svět ze slov“, zahyne — stejně jako všechny před ní. Ale dodnes na tyto zaniklé světy vzpomínáme a nepřestáváme je mít ve své genetické výbavě — není ostatně jisté, zda právě zákonitý zánik těchto systémů, který byl současně dokladem jejich hrdého vzdoru, nezpůsobil jejich životnost a inspirativnost. Kdyby se — zalykající se vlastní sebevražednou a bezbřehou tolerancí — rozpustily v jiných systémech, neměli bychom o nich ani zprávičku. O to by se již ty jiné systémy důkladně postaraly. Při vši módní kritičnosti k evropskému racionalismu a anticko-křesťanské tradici bychom neměli propadat opačnému extrému — totiž nihilismu a nekritickému přijímání všeho, co nepochází z euroamerického okruhu. Náhradou za fanatický evropocentrismus by neměla být bezbřehá adorace jiných systémů. Ruský básník Osip Mandelštam to v prorockém eseji *Dvacáté století* postihl přesně, když napsal, že jednou bude myšlení encyklopedistů zase plamenem Prométheovým, jehož bude velmi zapotřebí.

Již na počátku bylo řečeno, že Pavelkova kniha je analýzou, ale jejím výsledkem je nadhled, syntéza a sumarizace. Autor je vskutku spíše syntetik než analytik a když analyzuje, působí jako deduktivní ilustrace již zobecněných tezí. Perfekcionismus a snaha o vyčerpávající klasifikaci někdy jeho badatelský rozlet předčasně svírá — nehledě na metaforičnost názvů kapitol a snahu o odlehčení — takže působí jako již připravená přísná klasifikace, i když jde o věci zásadní a objektivní, které tu jsou — pokud je mi známo — formulovány zcela poprvé nebo v takové podobě poprvé. Impozantní je Pavelkův rovnovážný pohled na literární komunikaci; neabsolutizuje, snaží

se najít místo a funkci podobných jevů. Platí to mimo jiné o úloze čtenáře a interpreta a o interpretaci obecně — neboť právě ta se dnes někdy absolutizuje, takže se literární věda mění ve včítovací řetězce a individuální výklady, jako by již rezignovala na objevování „pravidel literární hry“, na neustálé odkrývání různých hran „literárnosti“. Na druhé straně však snaha o vyčerpávající sumarizaci a klasifikaci tématu vede k zhlazování ostroty krajních pojetí a oslabení čtenářského prožitku. Rejstříky na s. 239–277 by mohly být funkčně redukovány.

Rozsah Pavelkovy traktované problematiky, který dokládá jmenný a věcný rejstřík a soupis sekundární literatury, je imponující a nikdo, kdo se kdy bude zabývat literaturou, její interpretací a literární komunikací, nebude si moci dovolit tuto knihu obejít. Pro literárněvědnou slavistiku je zadostiučiněním, kolika inspirací z této oblasti je v práci využito — počínaje Jakobsonem a konče Bachtinem. Pavelkovy *Předpoklady literárního dorozumívání* jsou významnou událostí české a nejen české literární vědy přelomu druhého a třetího tisíciletí.

Ivo Pospíšil

PŮL STOLETÍ VRATISLAVSKÉ POLONISTIKY

ACTA UNIVERSITATIS WRATISLAVIENSIS. Prace Literackie XXXV. 50 lat filologii polskiej na Uniwersytecie Wroclawskim. Red. L. Tatarowski. Wydawnictwo Uniwersytetu Wroclawskiego, Wroclaw 1997.

Výsledky druhé světové války znamenaly pro Polsko řadu zásadních změn. Jedním z důsledků nového uspořádání byl i vznik vratislavské polonistiky. Přesto, pokud budeme parafrázovat slova, která se stala mottem při tehdejší inauguraci, „nebyli první“.

V roce 1841, ještě jako součást Královské univerzity, byla na základě dekretu Fridricha Viléma IV. založena Katedra slovanských jazyků a literatur. Jejím prvním profesorem byl v letech 1842–1849 František Ladislav Čelakovský (tento fakt je poctou i výzvou české slavistice). Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau zanikla o sto let později, 20. 1. 1945, po 134 letech existence. Dnešní Vratislavská univerzita byla formálně zřízena dekretem vlády Polské lidové republiky z 24. srpna 1945. Vznikala na ruinách válkou zničeného města (Festung Breslau) jen díky obrovskému úsilí mnoha lidí.

Přestože vratislavská polonistika nemohla čerpat z materiálního odkazu minulosti, dosáhla uznání a proslavila se četnými jmény, připomeňme alespoň S. Baka, A. Berezu, Cz. Hernase, M. Ingolta, M. Klimowicze, S. Kolbuszewského, S. Rosponda, J. Trzynadlowského a současného vedoucího J. Miodka. Tito a mnozí další vytvořili vědecké pracoviště s řadou institutů, pokrývajících celou škálu dílčích jazykovědných i literárněvědných odvětví, včetně oborů interdisciplinárních a výuky polského jazyka a kultury v tzv. letní škole.

Jako hold práci všech, kteří se o vznik a rozvoj pracoviště zasloužili, věnovali dnešní vratislavští polonisté XXXV. díl svého sborníku *Prace Literackie* padesátému výročí založení vratislavské polonistiky. Autoři rozdělili příspěvky do tří tematicky příbuzných částí.

Část první, až kronikářsky popisně, podrobně a precizně seznamuje s padesátiletou historií, vznikem a rozvojem jednotlivých institutů, s jejich oficiálními názvy, daty vzniku (a zániku), s počty studentů i úplnou bibliografií závěrečných prací — od literárněvědných počátků až po dobu současnou, nabízejících všechny literárněvědné, lingvistické, didaktické a mnohé pomezí disciplíny. Věcnost prvního příspěvku vyvažuje a doplňuje poutavá vzpomínka jednoho z profesorů, kteří ztratili své mládí ve válce. Připomíná období válečné a poválečné, obnovu a růst města i národa.

Část druhá shrnuje v řadě příspěvků výsledky vědecké práce dílčích jazykovědných a interdisciplinárních oborů a studia jednotlivých období literární historie. Kromě osobnějšího pohledu